
ISTORINĖS, HUMORISTINĖS, ŠOKIŲ IR INSTRUMENTINĖS SUTARTINĖS

Šios „Sutartinių“ knygos medžiaga nevienalytė ir įvairesnė negu pirmųjų dviejų. Tematiniu principu sudaryti istorinių bei karo, socialinio pasipriešinimo ir humoristinių sutartinių skyriai. Kiti skyriai — šokių ir žaidimų, instrumentinių sutartinių — sudaryti, atsižvelgiant į kūrinių funkcinių savitumą. Formaliniu pagrindu išskirtos pirmąsios ir fragmentinės sutartinės. Pastarosios yra buvusios darbo, šokių ir kitos paskirties sutartinės. Tačiau daugelio jų užrašyti vien tik priedainiai, todėl tokias sutartines beveik neįmanoma tiksliai priskirti vienai ar kitai tematinei grupei.

Priedo pavidalu trečioje knygoje spausdinama paprastų (ištisinių, išilginių) dainų pavyzdžiai, vienu ar kitu atžvilgiu susijusių su tikrosiomis sutartinėmis bei jų vystymosi procesu. Pateikiant šias dainas, nesistengta jų išsemti, kaip tai buvo daroma su sutartinėmis; čia jos eina kaip pagalbini medžiaga, kaip pavyzdžiai, iliustruoją sutartinių kilmę ir vėlyvesnį jų likimą.

Istorinės bei karo sutartinės yra senesnės palyginti su kitomis šios tematikos lietuvių liaudies dainomis. Naujesniųjų laikų įvykių pavaizdavimo, išskyrus pavienius atvejus — turkų karo (Nr. 1214), kovų dėl Vilniaus (Nr. 1215) motyvų — sutartinėse neužtikta.

Skirtinga istorinė tikrovė žymu atskirais istorinio vystymosi etapais sukurtų sutartinių idėjiniame turinyje ir poetinėje struktūroje. Ne daug yra sutartinių, kuriose minimos pilyės, būdingos senajai gynybinei sistemai. Užtat dažnai sutartinėse apdainuojamas išvykimas į karą raitomis — karių prievolė, atsispindinti ir velesnėse ištisinėse dainose. Šios rūšies sutartinėse visai nežinoma naujesniųjų laikų karo technika — armotos, plintelės, kulkelės.

Istorinėms bei karo sutartinėms, kaip ir ištisinėms dainoms, būdingas motyvų tipizavimas, formos schematizavimas. Apdainuojami įvykiai vaizduojami, smulkiau jų neaprašinėjant, be platesnio epinio pasakojimo.

Nors istorinės bei karo sutartinės čia spausdinamos viename skyriuje, tačiau tuo nenorėta paneigti, kad tarp jų galima išžiūrėti turinio, o iš dalies ir formos skirtumą. Istorinėse sutartinėse istoriniai įvykiai bei konkretūs asmenys yra labiau apibrėžti. Jose vaizduojami įvykiai turi platesnę visuomeninę prasmę. Tuo tarpu karo sutartinėse konkrečių istorinių įvykių kaip ir nėra, o kalbama iš viso apie brolelį, išjojantį į karą; paliečiamas žymiai siauresnis veikėjų ratas. Tačiau išvykimas į karą apdainuojamas ir kai kuriose istorinėse sutartinėse, o kai kuriose karo sutartinėse galima išžiūrėti istorinių įvykių užuominų.

Iš istorinių sutartinių bene daugiausia dėmesio susilaukė taip vadinamos „Sudaičio“ sutartinės (Nr. 1207—1211 ir kt.), apdainuojančios gynybines kovas su priešu, gynėjų rūpestį dėl sunaikintos pilies ir žuvusių karių. Šio ciklo sutartinių fragmentas minimas rašytiniuose XVI a. šaltiniuose. Istorikas M. Strijkovskis sako, kad lietuvių dainose verksmingai skundžiamasi: „Ne taip man gaila pilies, kaip narsių riterių, degančių ugnyje.“¹ Pateikdamas šią sutartinės nuotrupą, M. Strijkovskis nurodo, kad joje apdainuojamas Gurdo Gentvilaičio žygis prieš kryžiuočius 1362 m., kai šie sugriovė Kauno pilį. Tap pat XVII a. istorikas A. Kojalavičius, rašydamas apie karius, žuvusius Kauno pilyje, sako, jog dar ir dabar žmonės liaudies dainose apdainuoja mirtį degančios pilies liepsnose². Sutartinės fragmentas ir žinios apie jos istoriškumą yra pakankamai reikšmingos. Jos padeda nustatyti sudaičio sutartinių amžių. Nors XIX—XX a. užrašytose sudaičio sutartinėse neminima, koks priešas užpuolė pilį, ir smulkiau nevaizduojama įvykių, iš kurių būtų galima nustatyti veikėjų arba įvykio istorinį tikrumą, tačiau M. Strijkovskio pateiktų žinių dėka šitai galima padaryti, nors ir su tam tikromis išlygomis.

Istorinėse sudaičio sutartinėse iškyla priešo klastos vaizdas: „Miegą bemiegantiems iškirto karelius, išpylė pilelę.“ Kartu priekaištaujama valdovui — kunigui (kunigaikščiui), kad dėl jo apsileidimo patirti nuostoliai: „Ko tujei, kunigėli, ilgai pamigėli?“ Čia pat atsispindi ir liaudies pažiūra į istorinius įvykius, išreikšta kunigaikščio žodžiais: „Ne taip gaila

¹ M. Strykowski. Kronika. 1582, str. 443

² Žr. A. W. Kojałowicz. Historiae Litvanæ. I t. 1650, str. 330

man pilelės, kaip man gaila karelių.“ Kompozicinė sutartinės forma (dialogas) sustiprina dramatišką sutartinės nuotaiką.

Sudaičio sutartinės turi beveik pastovius priedainius: *sudaičio, sudai-
čiutėle*. Jie kartais jungiami su kitais priedainiais — *sudaičiu raičiu, rečiau*
su *mėtaujėla, mėtaujo* (Nr. 1210 a, b).

Kalbant apie šias sutartines, iškyla priedainio prasmės klausimas: ar sudaitis yra tikrinis vardas, ar tik priedainis — garsažodis. Istoriniuose šaltiniuose Sudaičio, kaip istorinio asmens, vardas nesutinkamas. Nemini jo ir M. Strijkovskis, komentuodamas pateiktą šios sutartinės nuotrupą. Skaitant minėtų istorinių sutartinių priedainius, pirmiausia ateina mintis, kad sudaitis ir jo atmainos yra ne kas kita, kaip garsažodžiai. Panašūs priedainiai sutinkami sutartinėse, apdainuojančiose išjojimą į karą, — *sudauto, sodauto, sadautoj*, kiti taria — *sudauta, sudauto, siudaučio siudele*. Kai kuriose sutartinėse šie priedainiai eina greta garsažodžių, išreiškiančių sėdėjimą:

Ko tu kunigėli,
Nurilio sedėjo?
Sedaučio sėdi,
Sedela sedėjo.

Kiti sudaičio variantai — *sėdočia, sėdačia, sėdaučio, sėdačitėle* — gali būti siejami su veiksmazodžiu *sedoti, susedėti*, kurie Salako, Utenos, Tauragnų apylinkėse reiškia ne tik sėdėti, bet ir būti, gyventi. Tuo būdu *sudaitis* arba *sudaičio* galėtų reikšti sėslių gyventoją, sėdintį savo apylinkėje, arba bevardį karo veikėją, susijusį su daugeliu panašaus pobūdžio karo įvykių. S. P. Mikuckis, užrašęs šios sutartinės variantą, aiškina, jog priedainis *sudaičiu* reiškia Sudavijos gyventojų pavadinimą.¹

Tačiau, sprendžiant sudaičio vardo klausimą, tautosakinė medžiaga leidžia manyti, kad tai galėjo būti ir tikrinis vardas, kad apdainuojamas istorinis veikėjas. Pavyzdžiui, taip teigė sutartinių dainuotoja K. Statulevičienė. Sutartinės turinys ir dainuotojos paaiškinimai lyg ir patvirtintų istorinius duomenis, kai stipresnieji kunigaikščiai atimdavo iš silpnesniųjų turtus ir išvydavo iš jų valdų. Būdinga, kad Sudaičio gynimąsi apdainujančios sutartinės yra užrašytos S. P. Mikuckio ir M. Miežinio XIX a. apie Kauną, kur dažniausiai ir vyko kovos su įsibrovusiu į Lietuvą vakariniu

¹ Зр. Препоd. С. П. Микуцкогo вступительная лекция. — «Варшавские университетские известия», 1876, № 1, стр. 15.

priešu. Tuo tarpu Utenos ir Rokiškio apylinkėse užrašytose šio ciklo sutartinėse apdainuojami nuskriausto Sudaičio vargai. Šiose apylinkėse kaip tik ir buvo M. Strijkovskio minimų Giedraičių bei Gentvilaičių tėviškė. Teiginį, kad Sudaitis yra tikrinis vardas, patvirtina ir tas faktas, kad istorinėse sutartinėse, kur vietoje *sudaičio* eina priedainis *mėtaujėla*, *mėtaujo*, Sudaitis išliko kaip sutartinės veikėjo tikrinis vardas.

Priedainis ir visa sutartinės struktūra išlieka nepakitusi net ir tose sudaičio sutartinėse, kurios išvirto į vestuvines (plg. Nr. 720, 721). Čia su visos tautos gyvenimu susiję įvykiai (pilies ir jos gynėjų žuvimas) ilgainiui panaudojami atskiro individo buities apdainavimui (vestuvinė tema). Taip, išlaikant seną formą, sutartinei suteikiamas naujas turinys.

Dėl apdainuojamų situacijų panašumo prie sudaičio grupės reikia priskirti ir sutartinę apie griūvančią pilį (Nr. 1211). Pastarajai būdingas žmogaus vertės iškėlimas ir priešpastatymas turtui.

Kalbant apie sudaičio ciklo sutartines, reikia paliesti ir žanro klausimą. Kai kurie tyrinėtojai jas priskiria prie baladžių. Tačiau iš tikrųjų jos yra pirmą kartą istorinės epinio pobūdžio dainos. Epinėse dainose, kaip ir baladėse, figūruoja tragiški įvykiai, o tautosakinėje baladėje tragiškų įvykių vaizdas paprastai liečia atskirus individus (mylimosios mirtį, nužudymą iš keršto ir panašiai). Tuo tarpu sudaičio sutartinėse, kaip ir kitose epinėse dainose, vaizduojami daug sudėtingesni gyvenimo įvykiai, atsispindi visuomeniniai jausmai. Svarbiausia čia didvyriška mirtis už bendrą reikalą, už tėvynės laisvę, apdainuojamas daugybės, o ne vieno asmens likimas. Sudaičio sutartinėse, kaip ir epinėse dainose, veikėjų skaičius didelis (kareiviai, kovojančios šalys), o baladinėse dainose jis apibrėžtas, ribotas.

Kalbant apie kitas istorines sutartines, pažymėtini tik pavieniai kūriniai, apdainuojantieji konkrečius naujųjų laikų įvykius (Nr. 1214, 1215). Prie jų priskirtina ir sutartinė apie jojimą vaiskelin „kryžiuokų kapoti“ (Nr. 1213 b). Nors kūrinėlyje ir minimi kryžiuočiai, jo stilius ir nuotaika nerodo, kad tai būtų senesniųjų laikų daina. Šios sutartinės žinomas tik vienas variantas, ir tas pats užrašytas iš jaunos pateikėjos 1939 m., tai yra po taip vadinamų vytautinių metų, kada ypač plačiai buvo garsinami Vytauto nuopelnai kovose su kryžiuočių ordinu.

Karo sutartinių grupės yra labiau vienalytės. Tematiniu požiūriu jos maža kuo skiriasi nuo ištisinių karo dainų. Beveik visos karo sutartinės

prasideda vaizdu ar bent užuomina, kad brolis išjoja į karą. Tik vienos iš jų labiau perpintos grįžtančio kario laukimo vaizdais (Nr. 1216—1221), kitose plačiau apdainuojamos dovanos, kurias turi parnešti grįžtas karys (Nr. 1239 — 1246 ir kt.). Pažymėtinas šios rūšies sutartinių turinio pilnumas, formos tobulumas ir dainavimo būdų įvairumas (keturinės, trejinės, trejinės atitariant).

Karo sutartinių priedainiai įvairūs. Sutartinių, apdainuojančių grįžtančio kario laukimą, priedainiai nepastovūs — *daumanto*, *goštauto*, *čiūto*, *lelijo*. Pastovesnius priedainius turi sutartinės apie kario dovanas — *sadauto*, *sadauja*, *sadauta rūta*. Priedainio pastovumu ypač išsiskiria sutartinės „Užugdė, užugdė“ (Nr. 1234 — 1238). Jų priedainis *rygo*, *rygužele* veikiausiai bus kilęs iš Rygos miesto vardo, kuris Šiaurės rytų aukštaitėiams, nuo seno palaikusiems su ja prekybinius ryšius, buvo gerai žinomas.

Kai kurie karo sutartinių priedainiai prasminiu atžvilgiu glaudžiai siejasi su turiniu. Pavyzdžiui, prie sutartinės „Išjoja joja“ eina priedainis *karingo augo* (Nr. 1221); sutartinę, apdainuojančią kario mirtį mūsų lauke (1216), palydi priedainis *gaililio raselio*¹.

Prie karo sutartinių grupės priskirtos sutartinės apie nelaisvėn patekusį brolių ir jų vaduojančią seserį (Nr. 1265 — 1275). Šis motyvas sietinas su istorinėmis žiniomis, kad iki XIV a. patekusius į nelaisvę karius būdavę galima išpirkti. Galimas daiktas, kad šiose sutartinėse atsispindi ir vėlesnių laikų baudžiaviniai santykiai.

Karo sutartinės yra labai senos. Apie jų senumą kalba ne tik poetika, grandininė posmų struktūra, saviti dainavimo būdai, bet ir jų artimumas medžioklės sutartinėms (plg. Nr. 7—9 ir 1219). Medžioklės ir karo poezijos bei papročių artimumas yra būdingas pirmykštės bendruomenės stadiją gyvenančioms tautelėms².

Karo sutartinės, reikia manyti, dainuodavo daugiausia išvykusiųjų į karą namiškiai ir artimieji, ypač moterys. Dar devynioliktame amžiuje

¹ Apie Salaką ir Zarasus *gailuti*, *gailauti* — apraudoti mirusį ar šiaip negrįžtamai išvykusį.

² Žr. Н. В. К ю н е р. Коллективные охоты у формозских племен. — «Сов. этнография», 1937, № 2—3, стр. 100—108;

Encyclopaedia of Religion and Ethics, edited by James Hastings, Edinburgh, IX, 11 b; J. G. Fraser. Der goldene Zweig. Leipzig, 1928, S. 310, 37

buvo žinomas paprotys, išleidžiant vyrus į kariuomenę, dainuoti karo dainas. Be to, jaunimas kiekviena proga dainuodavo tam tikras dainas būsimam kareiviui. Panašus reiškinys pastebėtas ir neišsivysčiusių tautelių gyvenime: vyrams išvykus į karą, namuose likusios moterys dieną ir naktį dainuodavusios ir šokdavusios, tikėdamos, kad tai užtikrins kariujančiųjų sėkmę.¹

Kalbant apie istorines bei karo sutartines, reikia paliesti ir pirmykščių karo šūksnių klausimą. Senoviniai karo šūksniai minimi tik rašytiniuose istorijos šaltiniuose. M. Strijkovskis sako, kad grįžtančius į namus nugalėtojus sutikdavo jų šeimos, dainuodamos *lado, lado* ir plodamos rankomis.² Taip buvo sutiktas XIII a. didysis kunigaikštis Vaišgelgas, 1361 m. — Algirdas, grįžtas iš rusų žemių, ir 1385 m. — Jogaila iš žygio į Lenkiją.³ Tą patį patvirtina ir kronikininkas Bychovcas, nurodydamas, kad vilniečiai senu pagonišku papratimu sutiko didįjį kunigaikštį Jogailą, dainuodami dainas ir plodami rankomis.⁴ Karo šūksnius mini ir Pretorijus (XVII a.). Jis sako, kad 1686—1687 m., žemaičių kariuomenei stovint Klaipėdos apylinkėje, klaipėdiškiai juos lelakais praminę, nes šie žygiuodami vis *lelo, lelo* šaukė.⁵

M. Strijkovskis (taip pat ir Jarošinas), nenurodydamas pačių šūksnių, sako, kad lietuviai, puldami priešą, labai šaukdavę.⁶ Nebūtų reikalo leistis į šiuos istorinius faktus, jeigu juose minimi šūksniai — garsažodžiai neprimintų kai kurių sutartinių priedainių. Taip sutartinėje „Išjos brolis į karutę“ (Nr. 1217) priedainis yra *lado tatato*. Giminingi priedainiai *laduto, lado, ladeli* yra žinomi ir kitose sutartinėse. Sutartinių su priedainiu *lelo* nėra užrašyta, tačiau į jį panašūs labai dažnai sutinkami — *lilio, Iylio, Iyliute* ir panašiai. Pirmykščių karo sutartinių, kurios, panašiai kaip ir pirmykštės darbo bei šokių sutartinės, būtų sudarytos vien iš garsažodžių, ligi šiol neužrašyta.

¹ Žr. Richard Wallaschek. Primitive Music. London, 1893. pag. 205;

J. G. Fraser. Der goldene Zweig. Leipzig, 1928, S. 37—39, 308—310

² Strijkovskis nurodo lietuvius *lado, lado* dainavus taip pat Joninių metu (Kronika, 137, 145 psl.)

³ Žr. M. Strykowski. Kronika. Str. 300, 382, 435

⁴ Полное собрание русских летописей. Том семнадцатый. СПб. 1907, стр. 507

⁵ Žr. M. Prätorius. Deliciae Prussicae, S. 8

⁶ Žr. M. Strykowski. Kronika. Str. 230, 232;

Scriptores rerum prussicarum. I Band. Leipzig, 1861, S. 591

Istorinės bei karo sutartinės turi nemaža bendrų motyvų ir vaizdų su ištisinėmis karo dainomis. Vienose ir kitose apdainuojamas išvykimas į karą, kario mirtis mūšio lauke, laukimas, sugrįžimas ir sugrįžusiojo kario dovanos. Tačiau tie patys vaizdai tapomi kiekvienam žanrui savitomis priemonėmis. Sutartinėse daug mažiau, negu ištisinėse dainose, lyriškumo. Jose ne taip daug dėmesio skiriama kario santykiams su likusiais jo šeimos nariais arba karo žirgu atskleisti. Užtat ištisinėse dainose pasigendame sutartinėms būdingo ramaus, ritmingo įvairių motyvų bei aplinkybių išskaičiavimo: „Lauk, sesute, gaidžiams giedant, . . . aušrai auštant, . . . saulei tekant“ (Nr. 1216). Nerasta ištisinių dainų apie Sudaitį ir dvišakių dainų apie bitino — brolio vadavimą iš nelaisvės.

Istorinės bei karo sutartinės persunktos optimizmo, patriotinės nuotaikos. Jos ragino liaudį į kovą su priešu, mokė atkaklumo, ištvermės, įveikiant kliūtis.

Socialinio pasipriešinimo sutartinės daugiausia yra anti-feodalinės tematikos. Tačiau jų žinoma nedaug. Tai ir suprantama, prisiminus, kad sutartinės labiausiai klestėjo ikifeodaliniu ir ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu. Yrant feodalizmui, jos, kaip minėta, jau pradėjo nykti.¹ Nedaug jų surinkta ir dėl to, kad anksčiau sąmoningai buvo vengta užrašinėti tautosaką socialine tematika.

Nors ir negausios, šio skyriaus sutartinės ryškiai atspindi klasinius prieštaravimus, gana didelį liaudies klasinį sąmoningumą. Vienose šių sutartinių (Nr. 1278 — 1281) išreiškiama liaudies panieka išnaudotojams. Kaip priešingybė tuščiam bajoro puikavimuisi čia pabrėžiamas „muzikėlio“ darbštumas. Sutartinės apie ponus ir tijūnus pasižymi kovinga nuotaika, išnaudotojų neapykanta. Jose užtinkama stiprių grasinimo vaizdų:

Kad aš būčiu vātra,
Siaustyčiu, griaustyčiu,
Tijūno galvalį
Sudaūžyčiu.

Humoristinės sutartinės taip pat negausios. Daugiausia jų yra apdainuojančių vestuvių veikėjas (žr. II t.). Trečios knygos sutartinėse iš-

¹ Vienas pirmųjų sutartinių užrašinėtojų M. Miežinis pastebi: „...sutartines dajnes labiause eme gaišti... o butinaj nedainiuoti no 1931 metų.“ (Iš M. Miežinio rankraščio nuorašo, esančio TSRS Geografinės draugijos archyve Leningrade, fon. 11, aprašas 2, Nr. 19.)

juokiami įvairūs žmonių trūkumai ir silpnybės. Jų humoras, panašiai kaip ir ištisinių dainų, konkretus, buitiškas: pajuokiant žmones, dažnai griebiamasi artimos aplinkos — žvėrių ar paukščių gyvenimo vaizdų. Sutartinių humoras nekandus ir siauras, daugiausia jis liečia eilinius reiškinius: išjuokia žmonių nesaikingumą vaišėse (Nr. 1288, 1289), nevykusius vyrus (Nr. 1290 a — 1295), pašėpia pasipūtėlius ir pagyrūnus. Panauodant lietuvių tautosakoje dažnai sutinkamą paukščių vestuvių motyvą, sutartinėse komiškai sugretinami pelėdos ir monarcho paveikslai (Nr. 1282—1284).

Šiamė skyriuje spausdinama sutartinė „Niekas taip nepadainuos“ buvo sukurta pačių sutartinės pateikėjų konkrečiam atvejui apdainuoti (įdainavimo į fonografo plokšteles metu). Ji skamba kiek naujoviškiau ir savo stiliumi neprilygsta senosioms sutartinėms. Kai kurios kitos sutartinės (Nr. 1296, 1298) iškelia situacijų komiškumą, necharakterizuodamos žmogaus.

Šokių ir žaidimų sutartinės dainuojamos šokant ir žaidžiant. Jos čia spausdinamos su šokių ir žaidimų aprašymais (jeigu jie buvo užrašyti) ir be aprašymų. Pastarosios iš šių skyrių buvo dedamos pasiremiant pateikėjų teigimu, kad sutartinė dainuojama šokant. A. R. Niemi ir A. Sabaliauskas išspausdino nemaža sutartinių be šokių aprašymo. Beveik visi šiame leidinyje spausdinami šokių ir žaidimų aprašymai skelbiami pirmą kartą. Jie pateikiami su nežymiais redakciniais bei stilistiniais pataisymais. Neišsamius aprašymus rekonstruoti pagal šiuolaikinius reikalavimus buvo neįmanoma. Dalis kūrinių, neturinčių šokio aprašymų, spausdinama remiantis pateikėjų liudijimais, kad būdavo dainuojami šokant.

Šokių ir žaidimų sutartines papildo dar vienas meninės išraiškos elementas — veiksmas, praplečiąs ir praturtinąs sutartinių vaizdavimo galimumus, sustiprinąs jų emocinį poveikį.

Yra žinoma, kad dalis šio skyriaus sutartinių būdavo tik šokamos ir žaidžiamos, tuo tarpu kitos turi variantų įvairiuose funkciniuose ir tematinuose skyriuose. Šokamų sutartinių tempas gyvesnis negu nešokamų. Šiaurės rytų šokamų sutartinių tempas išreiškiamas taip: ketvirtinė nata lygi 152, nešokamų — 88.¹

¹ Zr. A. Sabaliauskas. Lietuvių dainų ir giesmių gaidos. 1916, 133 psl.

Daugiausia šokamos keturinės sutartinės, rečiau trejinės ir dvejinės. Šokėjų skaičius ribotas — keturios, rečiau — trys. Šokdavo vienos moterys, palydėdamos savo šokį daina.

Atsižvelgiant į pateikėjų nurodymus ir choreografinius ypatumus, yra skiriamos vaikščiojimo ir suktinės sutartinės.¹ Tačiau tas skirstymas liaudyje ne visuomet griežtai išlaikomas.

Sutartinių šokių judesiai nesudėtingi. Vaikščiojimo sutartinių šokiuose yra daugiau vaikščiojamųjų judesių, paprastų ir trepsimųjų žingsnių. Pradinis šokėjų išsidėstymas įvairus — kartais sudaromas stačiakampis, kartais sustojama kryžmai arba viena eile. Suktinių sutartinių šokiuose vyrauja apsisukimo judesiai. Žinomas ir vaikščiojimas ratu (nesusikabinus). Šokių tempas vidutinis.

Tiek vaikščiojimo, tiek suktinių sutartinių šokiai yra arba dramatinio pobūdžio — mėgdžiojamieji, kai šokėjai judesiais vaizduoja sutartinės turinį, arba palydimieji, kai veiksmas ir judesiai sutartinės turinio konkrečiai neilustruoja. Sutartines su choreografija sieja ritminis suderinimas, kuris čia ypač svarbus.

Draminio pobūdžio yra kai kurios „Linelio“ sutartinės (Nr. 1309 a, b), iš suktinių — „Oželio“ sutartinės, taip pat sutartinė „Kaip lunke marti anytų“ (Nr. 1368) ir žaidimai „Kazilio“ (Nr. 1390 ab ir t. t.). Dažniausiai sutartinių šokiai yra palydimieji, ir jų judesiai tiesiogiai nesusiję su sutartinės turiniu. Todėl tas pats choreografinis judesys pritaikomas įvairiems šokamų sutartinių tekstams. Kiekvienu atveju sutartinės turinys, melodija ir judesiai glaudžiai tarp savęs susiję, vienas kitą sąlygoja ir veikia, tad galima sakyti kad sutartinių šokiai yra palydimi dainos, ir atvirkščiai — sutartinės dainos palydimos šokio.

---

¹ Daugelis tautosakos pateikėjų vaikščiojimo ir suktines sutartines vadina šokiais. Tačiau kitų pateikėjų teigimu, sutartinių negalima vadinti šokiais (plg. 1390 paaiškinimą), kadangi šokis susijęs su tokiu kūno judesiu, kai pašokama aukštyn. Šitokiam šokio supratimui neprieštaruoja senuose raštuose randami šio žodžio aptarimai. M. Daukša šokį vadino „laigymu“ (Postilė, 71), J. Bretkūnas — „šokinėjimu“ (Biblija, Teisėjų XV, XXI, 23). Tačiau vaikščiojimo ir suktinės sutartinės vadintinos šokiais, kadangi jos turi senovinių lietuvių liaudies šokių bruožų: jos šokamos mažo atlikėjų skaičiaus, turi tiksliai apibrėžtą ir nustatytą figūrų nuoseklumą. Šie bruožai jas skiria nuo liaudies žaidimų, kurie neretai painiojami su šokiais.

Šokių sutartinių tematika įvairi — darbo, vestuvių, marčios dalios ir kitos. Pasitaiko čia ir retai sutartinėse sutinkamų buities vaizdų (galvijų pardavimas, Nr. 1335—1339).

Vaikščiojimo sutartines, apdainuojančias linų darbus (Nr. 1300—1316), su kitomis linaraučio sutartinėmis sieja tema ir kompozicija. Tačiau tarp šių dviejų linų darbus apdainuojančių sutartinių grupių galima įžiūrėti ir skirtingų bruožų. Pavyzdžiui, šokių sutartinių priedainiai dažniau būna susiję su šokio akustika: *trepu, treputėle, trep trepo*, o kiti labiau siejasi su vaizduojamu jose darbu: *siudi liudi linelis*.

Piršlybų tematika liečiama „Judabro“ šokiuose su priedainiais *jud, judela, judi tatato, judabro*. Rečiau sutinkami priedainiai *privedžiula, lioj privedo*. Remiantis dainuotojų teigimu, šis šokis priskiriamas prie vaikščiojimo sutartinių, nors šiaip jis yra žinomas kaip žaidimas. Sunku šiuo metu griežtai pasakyti, ar „Judabro“ atėjo iš sutartinių į žaidimus, ar atvirkščiai. Dviejų porų žaidėjų vaikščiojimas priešpriešais, „o“ garso rimuotose priedainio galūnėse pasikartojimas leidžia manyti, kad „Judabro“ buvo sutartinių šokis, tik vėliau imtas laikyti žaidimu. Galėjo šokis ir žaidimas egzistuoti lygiagrečiai. Apie Žiezmarius „Judabro“ tipo žaidimą žaidžia kaip kalendorinį¹.

Žymesnę suktinių sutartinių tematinę grupę sudaro „Oželio“ sutartinės (Nr. 1374—1385). Šios sutartinės greičiausiai senovėje buvo atliekamos piūties pabaigtuvių ir pavasario švenčių metu. Šitaip tvirtinti leidžia rašytiniai istorijos šaltiniai, kuriuose nurodoma, kad, baigus piūtį, būdavo daromos ožio aukos.² Tokį paprotį primena ir rugiapiūtės pabaigtuvių dainos:

Ko negieda,
Ko negieda mūsų talka?
Gal nepiovė,
Gal nepiovė žilo ožio?³

¹ Žr. LTR 1829 (2977); pl. 339(7)

² Žr. J. Maletius. De sacrificiis Et Idolatria Veterum Borossorum. Cit. iš W. Mannhardto. Letto—Preussische Götterlehre. Riga, 1931, S. 295;
J. Lasicii. De diis samagitarum libellus. Riga. 1868, 19 psl;

Chr. Hartknoch. Alt und Neues Preussen. Frankfurt-Leipzig, 1684, S. 172 — 174

³ LTR 2381(96)

Ožys lietuvių liaudies tradicijose, ypač derlingumo papročiuose, užima reikšmingą vietą. Senu liaudies tikėjimu jis buvo laikomas gyvulių, nešančiu palaimą žemdirbystei ir gyvulininkystei.

Sutartinė „Bitelė ryto“ (Nr. 1364) iš kitų suktinių sutartinių išsiskiria savo choreografija ir muzikos pobūdžiu. Remiantis atitinkamomis ištisinėmis dainomis, galima manyti, kad ji buvo šokama bičiulijos vaišių metu.

Šokių be aprašymų sutartinės teksto atžvilgiu turi daug bendro su kitų skyrių sutartinėmis. Išsiskiria čia tik trumputės sutartinės, susidedančios vien iš priedainio.

Iš žaidimų sutartinių daugiausia pažįstamas tik „Kazilio“ ciklas. Nuo šokių sutartinių jis skiriasi tuo, kad jame stipriau išreikšti vaidybiniai momentai; žaidėjų skaičius čia didesnis ir mišrus. Šiuose žaidimuose pagrindinis dėmesys skiriamas centriniam veikėjui kaziliui, esančiam viduryje rato ir vaizduojančiam dainos turinį. Reikia manyti, kad kazilio personažas yra simboliškas, taip kaip ir kepurės netekimas liaudies tradicijose. Pavyzdžiui, viduriniiais amžiais kepurės metimas buvo simboliška santuokos atsisakymo forma, o kepurės uždėjimas — giminėn priėmimo aktas.¹

Turint galvoje žaidimo senumą, priedainis *kazilio* turėtų būti kildinamas, gal būt, iš žodžių *kaziliauti* — piauti rąstus, kaziuliai — rąstų piovejai, kurie savo ruožtu, būdami slaviškos kilmės (plg. rusų *koziol*, *kozly*, lenkų *koziol*), reiškė „bent kiek labiau iškeltą sėdynę“.² Mat „Kazilio“ žaidėjas sėdi ant kėdės arba ant kulbelės — ant kokio nors paaukštinimo.

Kiti „Kazilio“ priedainio variantai, pavyzdžiui, *kaziulio*, gali būti siejami su vėlesniu žodžiu — su tikriniu vardu Kazys, jo deminutyvine forma aukštaičiuose — Kaziulis.

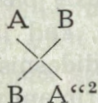
Sutartinių šokiai yra tokie pat seni, kaip ir pačios sutartinės. Apie tai kalba ir tas faktas, kad jie palydimi ne instrumentine muzika, bet dainomis, ir kad daugelio šokių sutartinių visas tekstas susideda vien tik iš garsažodžių.

Vaikščiojimo sutartinės laikomos vienais iš seniausių lietuvių liaudies šokių. Vaikščiojimą šokyje priešpriešais, kaip tai yra ir sutartinių šokių

¹ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. I t. Vilnius, 1950, 114 psl.

² A. Brückner. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kroków, 1927, str. 263

choreografijoje, kai kurie šokių istorijos tyrinėtojai priskiria naujojo akmens amžiaus laikotarpiui.¹ Sutartinių choreografijos atitikmenų sutinkame ir vėlyvesniuose rašytiniuose šaltiniuose. M. Pretorius (XVII a.), aprašinėdamas lietuvių liaudies vestuvinius papročius, tarp kitko rašo: „Be to, turi ir moterys savo šokių, kuris pagal dainą „Žalia rūtelė“, kuri prie to esti dainuojama, vadinamas „Rūtų vainiko“ šokiu. Sustoja keturios moterys viena prieš kitą ir šoka, viena aplink kitą (už parankės paėmusios) apsisukdamos; galop, pasibučiavusios ir viena kitai nusilenkusios, išsiskiria. Tai kai abi AA šoka, tai abi BB stovi ramiai:

Analogišką sutartinėms choreografinį brėžinį sutinkame ir senuose lietuvių liaudies kalendoriniuose žaidimuose³. Tatai rodo, kad visi šokių sutartinių elementai — poezija, choreografija ir muzika — sudaro glaudžią vienumą ir yra vienodai seni.

I pirmųjų bei fragmentinių sutartinių skyrių įeina trumpos, vieno arba dviejų posmų dainos, daugiausia susidedančios iš garsažodžių arba kelių prasmingų žodžių⁴. Jos šiame leidinyje pavadintos pirmykštėmis, turint galvoje, kad šių sutartinių tekstai yra neišsivystę ir dažnai neturi logiškos minties. Jie iš dalies primena pirminės poezijos tyrinėtojų — G. V. Plechanovo, A. N. Veselovskio, K. Biucherio, H. Vernerio ir kitų — nurodytus pirmąsias poezijos pavyzdžius, kurie turi nemaža panašumo su sutartinių garsažodžiais ir priedainiais. Net panašus

¹ Žr. C. Sachs. Histoire de la danse. Paris. 1938, p. 107

² M. Pratorius. Deliciae Prussicae. S. 152

³ Žr. LTR 1829(32)

⁴ Faktai kalba, kad taip vadinamos akmens amžiaus žmonių dainos be išimties susidėjo iš labai nedaugelio, kartais net iš vieno, dviejų, trijų žodžių, kurie, tariami ištiesai arba sutrumpintai, būdavo kartojami daug kartų. Žr. И. Б. Астахов. Происхождение и развитие искусства в свете марксистско-ленинской эстетики. Автореферат докторской диссертации. Москва, 1953, стр. 17

garsažodžių rimavimas galūnėmis „o“ arba „a“ sutinkamas ir neišsivysčių tautelių poezijoje. Pavyzdžiui, aeto kiltis Filipinuose dainuoja:

O — yo,
Sayni — o
Ca — yo.¹

Apie botokudus sakoma, jog jų dainose užtinkami beprasmiškie žodžiai: kalani — aha!² Bušmenai šokdami dainuoja neturinčius prasmės šūksnius: ae — o ae — o, ae — o!³ Žymusis rusų mokslininkas N. N. Miklucho-Maklajus, aprašydamas papuasų papročius, nurodo, kad dainuodami jie kartoja vien priedainį.⁴ Tačiau su sutartinių teksto primityvumu nesiderina jų melodijos išsivystymo laipsnis. Tatai verčia manyti, kad sutartinės, kaip polifoninės daugiabalsės dainos, bus susiformavusios vėliau, o pradžioje tie patys tekstai galėjo būti dainuojami vienbalsėmis melodijomis.

Šiame skyriuje spausdinami ir labiau išsivysčiusių sutartinių fragmentai, kurių vieni yra žinomų sutartinių variantų nuotrupos (Nr. 1582—1588 ir kt.), kiti neaiškūs. Apie pastaruosius dainuotojai žinojo, kad tai nebaigtos sutartinės, arba iš viso daugiau negalėjo nieko pasakyti.

Gali kilti klausimas, ar čia aptariamos pirmą kartą sutartinės nėra pilnų sutartinių nuotrupos. Atsakant į šį klausimą, reikia pabrėžti, kad, priiskiriant sutartines į šį, kaip ir į kitus skyrius, daugeliu atvejų buvo remtasi dainuotojų nurodymais. Nemaža dainuotojų yra kategoriškai patvirtinę, kad vieno ar kito kūrinėlio daugiau žodžių nėra ir kad toliau dainuojant kartojamas tas pats tekstas. Vis dėlto kartais buvo neįmanoma nustatyti, ar tai visa sutartinė, ar tik nuotrupa. Todėl visi fragmentų pobūdžio kūrinėliai spausdinami viename bendrame skyriuje, paliekant galutinai neišspręstą jų suskirstymo klausimą.

Kai kurios pirmą kartą bei fragmentinės sutartinės buvo dainuojamos dirbant. Jos turėjo lengvinti darbą, pakelti dirbančiųjų nuotaiką, palaikyti

¹ Žr. H. Werner. Die Ursprünge der Lyrik. München, 1924. S. 191

² E. Deschamps. Les Veddas des Ceylon. — L'Antropologie, II. 1891, p. 322 (cit. iš H. Werner, Die Ursprünge...).

³ Žr. Dr. O. Jespersen. Die Sprache, ihre Natur, Entwicklung und Entstehung. Heidelberg, 1925, S. 426

⁴ Žr. Н. Н. Миклухо-Маклай. Собр. сочинений, т. I. М.—Л., 1950, стр. 287

atitinkamą darbo ritmą. Garsažodinių posmų kartojimas nereikalavo atitraukti dėmesio nuo darbo.

Pirmykštės šokių sutartinės, kaip jau minėta, yra vienos seniausių šokamų dainų. To paties posmo ar priedainio kartojimas paprastai šokėjams neįgrysta ir įtaigiai veikia.

Pirmykštės sutartinės yra vieninteliai pirmykštės poezijos pavyzdžiai visoje lietuvių tautosakoje. Tai vertinga medžiaga lietuvių ir apskritai poezijos istorijos tyrinėtojams, tuo labiau, kad pirmykštės poezijos užrašymai ir kitose tautose negausūs.

Turint galvoje, kad šiose sutartinėse keturinių tekstai toliau nevystomi, „nerenkami“, jų pavadinimai imami iš tų vietovių, kur daugiausia atitinkamų pirmykščių sutartinių buvo rasta: vietoj *rinkinio* paliekamas *užtarimas*, vietoj pritarinio — *patarimas*.

Instrumentinių sutartinių skyriuje spausdinamos vokalinės sutartinės, kurios būdavo grojamos lietuvių liaudies muzikos instrumentais, o taip pat pateikiami ir kai kurie grynos instrumentinės muzikos pavyzdžiai.

Sutartinės grojamos tik originaliais, senoviniais lietuvių liaudies muzikos instrumentais — skudučiais, daudytėmis, trimitais,¹ rečiau lumzdžiais ir kanklėmis.

Instrumentinių sutartinių tekstas poetiniu atžvilgiu niekuo nesiskiria nuo vokalinių sutartinių. Kai kurios sutartinės yra ir grojamos, ir dainuojamos. Pavyzdžiui, vokalinė sutartinė apie marčios dalią „Verkė, lylio, našlaitėlė“ (Nr. 1159) ir apie šeimos santykius — „Putins augo su šermukšniu“ (Nr. 642 ir k.) yra grojamos skudučiais. (Nr. 1495, 1496 a, b); vokalinė sutartinė apie gamtą „Obelyt gražuolyt“ (Nr. 571 a) grojama kanklėmis (Nr. 1554). Kitos instrumentinės sutartinės (tokių yra daugiausia) teturi tik pirmuosius vokalinių sutartinių posmus, kurie padeda grojantiems atsiminti savo partiją, ypač jos ritinius ypatumus. Net ir grynai instrumentinėje sutartinių muzikoje neapsieinama be atskirų žodžių ir skiemenų. Pavyzdžiui, grodamas skudučiais, pirmasis skudučiuotojas turi galvoje skiemenis: *unt, unt tatata*, antrasis — *unti, unti, tatata*, trečiasis — *unt tata*,

---

¹ Sutartinių principo muzika grojama trimitais — dviejų ir penkių muzikos instrumentų komplektais. Ilgesnis medinis trimitas vadinamas daudyte. Daudytėmis grojamos daugiausia vokalinės sutartinės, penkių trimitų komplektu — speciali „sutartiniška“ muzika.

unt tata (Nr. 1508). Specialius skiemenis vartojo ir trimitininkai. Pavyzdžiui, Vabalninko trimitininkai paskirę trimitų muzikinių partijų ritminius motyvus išreikšdavo šiais skiemenimis: pirmasis trimitas grojo ritminę formulę: *utitiūtitiūt*, antrasis — *utititiūt*, trečiasis — *tu, tu, tuū*, ketvirtasis — *tiut, tiut, tiun, tiu-tiu-tiut*, penktasis — *untyte, unti, unti, untiuntyte, unti*. Nuo šių skiemenų gavo pavadinimą ir atskiri komplekto instrumentai — pirmasis trimitas vadinamas *utitiūtitiūt*, antrasis — *utititiūt*, trečiasis — *kvepas* (jo ritminė formulė primena kvėpavimą su pauzėmis), ketvirtasis — *untitas* ir penktasis — *untytė* (pastarieji pamėgdžioja ančių balsus). Panašūs instrumentų pavadinimai sutinkami ir kai kuriose skudučių kompozicijose. Atskiruose kūriniuose gali būti taikomas skirtingas skiemenavimas, pavyzdžiui, grojant „Intaką“, pirmasis ir antrasis trimitai kartoja skiemenis *intata*, trečiasis — *tutū, tutū*, ketvirtasis — *tutūtū, tutūtū*, penktasis — *untyte, unti, untiuntyte*. Dažnai pagal pirmojo instrumento skiemenis būna pavadinti ir patys kūriniai. Pavyzdžiui, pirmuoju mūsų nurodytu atveju kūrinys vadinamas „Utitiutitiūt“, antruoju — „Intaku“ (paskutinis skiemuo skambumo sumetimais pakeistas).

Instrumentais daugiausia grojamos keturinės, rečiau dvejinės ir tik atskirais atvejais trejinės sutartinės. Sutartinės, kaip polifoniniai kūrinėliai, grojamos ne vienu, bet keliais muzikos instrumentais. Tai liečia tik pučiamuosius muzikos instrumentus. Kanklėmis sutartinės paprastai skambina vienas atlikėjas.

Instrumentinės sutartinės, grojamos skudučiais, daudytėmis ir trimitais, išskyrus kankles, atliekamos beveik taip pat, kaip ir vokalinės sutartinės. Skirtumas pastebimas tik jų intervalikoje. Pirmasis ir antrasis grojamų sutartinių balsai paprastai turi ir atitinkamos vokalinės sutartinės pirmojo posmo tekstą, kuris, kaip minėta, padeda prisiminti partijos melodiją ir ritmą. Reikia manyti, jog vokalinės sutartinės davė pradžią instrumentinei sutartinių muzikai. Tatai patvirtina ir kai kurių muzikos instrumentų ansamblių vadinimas „sutartinėmis“. S. Stanevičius pastaboje prie sutartinės „Apinely, taduja“ sako: „Prie tų dainų būdavo trimitai arba ilgos trūbos statinės iš medžio, kurios vėl, kaip ir dainos, *sutartinėmis* vadinos.“¹

¹ S. Stanevičius. Dainos Žemaičių. Vilnius, 1954, 127 psl.

Tačiau ir instrumentinė muzika savo ruožtu veikė vokales sutartines. Netenka abejoti, kad galėjo būti ir dviejų balsų instrumentinių sutartinių, skirtų atlikti skudučiams ir daudytėms ir sukurtų vokalių sutartinių pavyzdžių. Šių sutartinių muzika, nors iš dalies labai artima vokalinėms sutartinėms, sąlygojama instrumentų techninių galimybių, pasižymi aštresne ritmika, sinkopių gausumu, tų pačių intervalų dažnesniu kartojimu. Kai kurie tų kūrinių galėjo tiesiog įeiti į vokales sutartines arba aplamai savo ypatybėmis veikti vokalinę sutartinių muziką. Tas reiškinys ypač pastebimas Biržų, Vabalninko, Žemaitkiemio, Ukmergės apylinkėse (plg. A. Sabaliausko užrašymus), kur skudučių ir daudyčių daugiau išliko, negu kitose sutartinių išplitimo vietovėse.

Sutartinės buvo grojamos minimaliu skudučių ir daudyčių skaičiumi. Ilgainiui tie ansambliai padidėjo, ir instrumentinė sutartinių muzika pasidarė turtingesnė ir įvairesnė. Visų pirma atsirado daugiau balsų: skudučių skaičius komplekte padidėjo nuo dviejų iki septynių, kartais net dešimties, trimitų — nuo dviejų iki penkių. Pajėgesniems komplektams ilgainiui atsirado ir jiems skirta instrumentinė muzika. Nors šiuose kūriniuose ir liko senieji vokalių sutartinių elementai — sekundiniai sąskambiai, ritmika, intonacinės formulės — naujas instrumentinis stilius pasireiškė, paskirstant balsus ir ritmiškai juos išdėstant.

Vėlesniu reiškinIU tenka laikyti vokalių sutartinių grojimą lumzdžiais (vamzdžiais), rageliais, švilpynėmis ir kitais instrumentais (su skylutėmis šone arba su liežuvėliu), kurie muzikos instrumentų istorijos duomenimis yra atsiradę vėliau. Naujoviškas ir nebūdingas reiškinys (težinomas tik vienas pavyzdys, Nr. 1562) — sutartinių grojimas smuiku. Tą patį galima pasakyti ir dėl naujoviškų sutartinių grojimo mišriuose ansambliuose (Nr. 1563), nebūdinguose sutartinių instrumentinei muzikai.

Savitos yra sutartinės, skambinamos pirmykštėmis penkiastygėmis rytinių aukštaičių kanklėmis. Kanklių skambinimo būdas sąlygoja vokalių sutartinių perteikimo laisvumą. Paprastai tos pačios sutartinės kanklėmis skambinamos kitaip, negu dainuojamos. Čia gaunami nauji balsų pavidalai, sudaromos naujos melodijos, nors bendri sutartinės kontūrai išlieka tie patys. Kanklėmis skambinamų sutartinių muzikoje jaučiama instrumentinio stiliaus įtaka (Nr. 1542—1560). Kanklininkai J. Plepas ir P. Lapienė, skambindami sutartines, jų nedainuoja. J. Plepas neatsimena net visų savo skambinamų sutartinių žodžių, ir jie neatitinka kanklėmis skambinamos

muzikos. Kanklėmis skambinamos sutartinės traktuojamos kaip grynai instrumentinė muzika.

Dar galutinai neišaiškinta, ar sutartinės buvo dainuojamos su čia paminėtų instrumentų pritarimu. Ligi šiol tokio pritarimo praktiškai neužtikta. Užrašinėjant buvo mėginta patikrinti, kaip galėtų būti dainuojamos sutartinės, pritariant instrumentais. Senas sutartinių kanklininkas P. Lapienė, specialiai paprašytas, nepajėgė suderinti dainavimo su skambinimu. Pritarimas instrumentais vokalinėms sutartinėms, atrodo, neparankus ir techniniu atžvilgiu. Tinkamiausi pritarimui instrumentai yra skudučiai,¹ ypač iš builio pasidaryti. Jais skudučiuojamos sutartinės kai kur net vadinamos builinėmis. Negailėdami lengvai gaunamos builio medžiagos, pritarėjai derindavo skudučius su dainuotojų balsais, darydami juos atitinkamo ilgumo. Kai pritariama trimitais, dainuotojai turi savo balsus derinti su trimito balsų aukštumu, nes trimitų garso aukštumą derinti su dainuotojo balsu yra sunku. Tada iškyla kita kliūtis — dainuotojų ir pritarėjų balsų stiprumo neproporcingumas. Labai stiprus trimitų garsas užslopintų dainuotojus, ypač jeigu abu kolektyvai dainuotų vienodu aukštumu. Pritariant penkiastygėmis kanklėmis, jomis lengvai gali būti pasiekiamas dainuotojoms patogus balso aukštumas, bet pirminių kanklių silpni garsai būtų užgožiami sutartinių dainuotojų balsų. Turint galvoje, kas anksčiau pasakyta, tenka kritiškai priimti S. Stanevičiaus teikiamą žinią apie sutartines, dainuojamas pritariant trimitais: „Tai yra viena iš tu dajniu, kurios vadinasi trigaidas, suktines, sutartines, trimijines, kures pritar dajniuojant su trimijtejs tejp wadinamajs trubais.“² Lygiai taip pat abejotina ir dėl St. Žiupsnio (XIX a. antroji pusė) nurodymo, kad sutartinės būdavo dainuojamos, pritariant kanklėmis.³ Kitaip atrodo S. Daukanto teigimas, kad „Sutartinė daina“ — (toliau tekstas eina lenkų kalba) „tai daina, kur vie-

¹ Skudučiai daromi iš miškinio skudučio (*Angelica silvestris*) stabaro. Iš čia veikiausiai kilęs ir skudučio vardas bei jo variantai — skudai (TD, III, 117), skaudutės (E. Tyskiewicz, „Birze“, St. Peterburg, 1899, 21), skurdučiai, skugučiai (Pasarčiai. LTR 1246, 15 psl.). Skudučiai daromi ir iš builio. Apie Rokiškį net ir builis vadinamas skudučiu (LTR 1246). Skudučius daro ir iš garšvažolės, storo vingerykščio, varnalėšos arba iš kito kurio tuščiavidurio žolyno stabaro.

² A. R. Niemis. Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai. — „Mūsų tautosaka“, VI, Kaunas, 1932, 162 psl.

³ LTR 2182 (161)

na posmą dainuoja, o kitą ilgais mediniais vamzdžiais atsakinėja, t. y. choringė daina.¹ Tą savo teigimą S. Daukantas pakartoja „Dainų žemaičių“ pratarinėje, kur jis sako, kad jaunimas dainuodavęs... „dajnes, kuriu wijną posmą medinejs trubajjs wadinamajjs trimitejs putusis, antrą posmą dajniawusis.“² Panašiai rašoma ir S. Daukanto „Būde“, kad susirinkę vyrai ir moterys vieni į trimitus (trimiečius) pūtė, kiti atsilieptinai dainavo, nuo ko ir pačios dainos sutartinėmis vadinamos.³ Taip pakaitomis, o ne vienu metu, sutartinės greičiausiai ir būdavo atliekamos, trimitais — daudytėmis arba skudučiais pritariant.

Prie dainos pateikiamos sutartinių kilmei ir vystymuisi pailiustruoti. Tai nėra sutartinės. Jos dainuojamos daugiausia vienu balsu. Tais atvejais, kai šios dainos dainuojamos keliais balsais, jų daugiabalsiškumas būna homofoninis, o ne polifoninis, kaip tikrųjų sutartinių.

Skyriaus pradžioje pateikiamos sutartinėms artimos pirmykštės dainos. Jos savo muzikine struktūra primityvesnės už sutartines ir daro išpūdį dainų, egzistavusių dar prieš sutartines. Pavyzdžiui, daina „Čiūto“ (Nr. 1705) laikytina viena iš tokių pirmykščių lietuvių liaudies dainų. Jos bestrofi tekstą sudaro visą laiką kartojamas vienas ir tas pats priedainis, o melodiją — nuolatos kartojama viena ir ta pati intonacija. Dainuojama lengvai pereinant nuo vieno garso prie kito (portamento būdu). Panašios pirmykštės dainos su sutartinėmis turi ne tik bendrus priedainius (Nr. 1705, 1709—1714), bet ir siužetus ar motyvus (Nr. 1708 plg. su šienapiūtės sutartinėmis, Nr. 23—35, ir su rugiapiūtės, Nr. 63—72). Tai leidžia spėti, kad sutartinės galėjo išsivystyti iš panašaus pobūdžio ištisinių vienbalsių dainų.

Sutartinių susidarymo procesą padeda suprasti pakaitiniu būdu dainuojamos ištisinės dainos. Tuo nenorima pasakyti, kad tai vienintelis sutartinių kilmės kelias.

Atlikdami pakaitines dainas, dainuotojai pasidalija į dvi grupes. Viena iš jų dainuoja prasmingą tekstą, o antroji visą laiką atsakinėja

¹ LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraščių skyrius. SD 15 (Lietuvių kalbos žodyno medžiaga).

² (S. Daukantas). Dajnes Žemajtiu. Pirmasis Pedelis. Petropilie, 1846, IX—X psl.

³ Žr. J. Laukys (S. Daukantas). Budą Senowęs—Lėtuviū... Petropilie, 1845, 56 psl.

išplėstu priedainiu (Nr. 1715—1720) arba trumpu, neišplėstu (Nr. 1722—1724). Šitoks dainavimo būdas artimas sutartinėms. Užtenka tik abiem dainuotojų grupėms pradėti dainuoti savo partijas vienu laiku, kaip tai dažnai atsitinka dirbant (linus raunant, rugius piaunant), ir bus pereita prie sutartinių keturinių susidarymo.¹ Jeigu, dainuojant pirmai porai, priedainio atlikėjai įstoja pavėluotai (o tai liaudies dainininkų kolektyvams įprasta), tada turime trejinės sutartinės pradžią. Šitoki sutartinių susidarymą patvirtina ir faktinė medžiaga — pasitaiko atvejų, kad ta pati daina būna dainuojama ir kaip sutartinė, ir pakaitiniu būdu (plg. pakaitinę dainą Nr. 1718 ir rugiapiūtės sutartinės Nr. 78, 79, mėšlavėžio Nr. 297). Pakaitinės dainos būdavo dainuojamos dirbant. Dainuojant darbo metu pakaitomis, vienai dirbančiųjų grupei galima pasilsėti. Tuo būdu galima spręsti, kad sutartinės atsirado visuomeniškai naudingo darbo praktikoje, žmogui stengiantis pajvairinti ir palengvinti savo darbą.

Sutartinės amžių eigoje vystėsi nuo pačių pirmųjų pavyzdžių ligi įvairesnių turinio atžvilgiu ir sudėtingesnės struktūros. Feodalizmo irimo metu pradėjus silpnėti sutartinių dainavimo tradicijai, kai kurias senąsias sutartines pradėta dainuoti vienu balsu, jos pasidarė ištisinėmis dainomis (Nr. 1737—1752); kitos virto naujoviškoms „sutartinėms“, liaudies vadinamomis maišytinėmis, kapelijomis, kūlinėmis (Nr. 1753—1820). Pastarosios dainos savo turiniu ir menine išraiška sutartinėms neprilygsta. Jų ryšį su pastarosiomis liudija tik kai kurių tikrųjų sutartinių tekstų ar priedainių dalys (Nr. 1753—1766) ir pavadinimai (trejinės, keturinės). Tačiau didžioji dalis neturi jokio ryšio su tikrosiomis sutartinėmis (Nr. 1795—1820). Jų tekstas sudarytas, nuolatos kartojant humoristinio pobūdžio žodžius ar sakinius. Dainuotojų partijų skaičius čia kartais išauga ligi dvidešimties. Muzikos atžvilgiu jų daugiabalsiškumas neoriginalus ir, kaip minėta, — homofoninis; melodika išplaukia iš harmoninio pagrindo, yra labai paprasta, remiasi tonika, dominante ir subdominate. Būdinga,

---

¹ Pasak dainuotojos A. Kazlauskienės (Adučiškis), daina Nr. 1717 dainuojama pakaitiniu būdu, esant didesniai dainuotojų skaičiui. Esant mažesniai dainuotojų skaičiui, abi grupės — vedančioji ir atsakinėjančioji, — nors ir skirtingus žodžius, paprastai dainuoja drauge: vieni dainuoja „Eisim, sesutėle, galilia“, o kiti tuo pat metu — „Lyliute, lyliute, lylia“. Šios dainos abiejų partijų melodijos skirtingos. Jų dainavimas kartu jau veda į polifoninio daugiabalsiškumo susidarymą.

kad naujoviškos „sutartinės“ daugiausia užtinkamos tose Lietuvos vietose, kur ir senosios sutartinės. Tai rodo, kad šiose Lietuvos vietose esama didesnio palinkimo dainuoti daugiabalsiškai.

* * *

Išleidžiant šį „Sutartinių“ tritomį, apimantį beveik visas leidinio sudarytoji žinomas ir prieinamas sutartines, ikūnijamas daugelio lietuvių tautosakos rinkėjų ir tyrinėtojų troškimas, kad ši įdomi, sena, moksliniu ir meniniu atžvilgiu vertinga lietuvių liaudies poezijos lobio dalis būtų paskelbta. Norėtusi, kad šiuo leidiniu būtų prisidėta prie lietuvių tarybinio mokslo ir nacionalinės kultūros tolesnio ugdymo.

Z. Slaviūnas